

אֱהִי-הָאֵשֶׁר אֱהִי-הָ

מי אני

על פי רוב, רגילים אנו לקרוא לכל חומש בתורה על פי המילה הראשונה או השנייה המופיעים בפסוק הראשון. לכאורה גם ספר שמות אינו יוצא מן הכלל. גם כאן הפסוק הפותח הוא:

”וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם...”.

בכל זאת, אין זה הטעם היחיד לשמו של החומש. לא רק שמות בני ישראל נזכרים כאן.

בספר שמות יתגלה שם ה' אלוקי ישראל המחולל נפלאות בעולם, ומתגלים בני ישראל בשמם החדש – עם ישראל.

כאן ניתנת לנו ההזדמנות להתבונן, ללמוד ולהתפעל מן הדו־שיח המתנהל בין ה' ובין שלוחו הגדול – משה רבנו, אדון הנביאים.

הגמרא במסכת ראש השנה מגלה:

”חמישים שיערי בינה נבראו בעולם, וכולם ניתנו למשה חסר אחד. שנאמר:

’וַתַּחֲסְרֵהוּ מֵעֶט מֵאֶלֶּהִים’ (תהילים ת, ו).”

(מסכת ראש השנה כא:)

מה פירוש הביטוי 'שיערי בינה'?

על פי הפשט, הכוונה לשיערי הבנה. כלומר, אפשר להבין כל דבר בחמישים זוויות שונות.

אמור מעתה, על מנת להבין את הכוונה האמיתית עלינו לשאול ארבעים ותשע שאלות, כדי לשלול כל הבנה מוטעית מלבד ההבנה הנכונה האחת.

המספר "חמישים" מזכיר גם את ספירת העומר ואת שנות השמיטה והיובל. שם אנו רואים כי יסוד המספר הזה הוא שבע בכפולה של שבע. גם שבע שמיטות וגם שבע שבתות, כל אחת כלולה משבע, ומעל גבן יום החמישים (חג השבועות) או שנת החמישים (שנת היובל).

כלומר, כדי להבין דבר לאשורו עלינו לשאול שבע שאלות מרכזיות שכל אחת מהן מכילה את כולן בצורה מזערית.

יסוד זה מזכיר את המשנה במסכת סנהדרין:

(סנהדרין פרק ה, משנה א)

"היו בודקין אותן בשבע חקירות..."

כלומר, יש לחקור את העדים בשבע חקירות ובדיקות. על פי הקדמה זו נוכל להבין את כוונת חז"ל, באמרם שמשנה רבנו זכה לארבעים ותשע שערי בינה, כלומר שבע כפול שבע.

על משה נאמר:

(במדבר יב, ז)

"לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא."

משה רבנו השכיל להבין את כוונת ה' המדויקת בכל ציווי וציווי; כלומר משה ידע לשאול שבע חקירות ובדיקות, כדי לרדת לסוף כוונת ה'. במפגש הראשון בין ה' למשה נראה משה כמטריח את ה' בשאלות קנטרניות. למעשה אלו הם שבעה בירורים, שדרכם בירר משה לעצמו מהי שליחותו המדויקת. כשנספור את שאלותיו של משה, נגלה חמש שאלות גלויות ושתיים סמויות.

משה שואל ומברר, וה' משיב על כל טענותיו אחת לאחת, ובכך מכין אותו לקראת שליחותו ההיסטורית והמכרעת.

מהו הציר שסביבו מתנהל הדו-שיח?

הנה השאלה הראשונה:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים: מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶיךָ אֶל פְּרַעֲהוּ וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

(שמות ג, יא)

מִמִּצְרָיִם?"

במבט ראשון, משה שואל את ה' שאלה תמימה: מי אני? מה אני? מה מצאת בי, שאתה רואה אותי שליח ללכת אל מלך מצרים? אינני רואה בעצמי שום תכונה או אופי המייחדות אותי מכל האחרים, אז מדוע נבחרתי אני למשימה הקשה והמורכבת הזו?

במילים אחרות, מהו האופי המדויק של שליחות זו, שאתה אלוקי ישראל סבור שרק אני מסוגל לבצע אותה?

אנו מצפים לשמוע, שה' ידגיש בפני משה את התכונות הנדרשות למשימה זו, שהן "נאמנות וענווה", תכונות שבהן הצטיין משה! אך בתשובתו, ה' איננו מציין מה הוא מצא במשה, אלא רק מדגיש: כל מה שחסר לך משה, אני אשלים. לכן אין זה חשוב מה הן תכונותיך, אני אהיה צמוד אליך ואסייע לך:

"וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ..." (שמות ג, יב)

ה' איננו משיב מדוע הוא בחר במשה להיות שליח, ומדוע דווקא הוא יזכה לסיוע אלוקי צמוד כל כך.

אך ה' מוסיף עוד משהו:

"...וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ, בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעַם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הַהָר הַזֶּה". (שם)

תוספת זו איננה ברורה. הרי משה לא ביקש אות, וגם אם הוא היה מבקש, איזה מין אות הוא זה, שיתקיים רק בעוד שנה וכמה חדשים? האם באותות כאלה אפשר לשכנע את העם שיאמינו בו ובשליחותו?

הרי בהמשך טוען משה: "וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי..." (שמות ד, א), ובתגובה מראה לו ה' כמה אותות שיעשה לעיני העם כדי שיאמינו בו. האותות האלה הם מידיים ומשכנעים. מדוע צריך עוד אות שיתקיים רק בעוד זמן רב, ולמי הוא מועיל? אם לא די בשלוש התמיהות האלו, הנה שאלות נוספות.

מיד לאחר תגובה זו טוען משה טענה חדשה:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים: הֲנִה אֲנֹכִי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם, וְאָמְרוּ לִי: מַה שְּׁמוֹ? מַה אָמַר אֱלֹהִים?" (שמות ג, יג)

ומהי תגובת ה'?

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה: אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה". (שם, פסוק יד)

כלומר, אין זה משנה מה שמי, אהיה מה שאהיה.

נסכם לעצמנו, מה השורה התחתונה מן הברורים שערך משה. משה שואל: מי אני? וה' משיב: זה לא חשוב, כי אני אהיה אתך. משה שואל: מי אתה? והתשובה היא שוב: זה לא משנה. איך אפשר להבין את הדו־שיח המוזר הזה? השאלות האלו מביאות אותנו לגלות ציר חדש שלא זיהינו קודם לכן.

■ מי אתה

נערוך השוואה בין ההתגלות לאברהם אבינו ובין ההתגלות למשה. כאשר ה' נגלה לאברהם אבינו, הוא מזדהה בשם:

”וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי, אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים...” (בראשית טו, ז)

כלומר, ה' מזדהה בשם הויה.

בנבואה אחרת לאברהם נאמר:

”וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֱלֹהֵי שָׁדַי, הַתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים.”

(בראשית יז, א)

כאן מזדהה ה' בשם אֱלֹהֵי שָׁדַי.

לעומת זאת, בהתגלות למשה, ה' אינו מזדהה בשמו:

”וַיֹּאמֶר: אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָ, אֱלֹהֵי אִשְׁרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וַיִּסְתַּר מִשֵּׁה פָנָיו כִּי יֵרָא מִהַבֵּית אֶל הָאֱלֹהִים.” (שמות ג, ו)

מה שמו של: 'אֲנֹכִי'?

את השאלה הזו בדיוק שואל משה בטענתו הראשונה:

”וַיֹּאמֶר מִשֵּׁה אֶל הָאֱלֹהִים, מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל פְּרַעֲהָ...” (שם, פסוק יא)

כלומר, מי מדבר אלי? מה שמו של 'אֲנֹכִי' השולח אותי ללכת אל פרעה?

לעיל הבינונו, ששאלת משה הייתה, מי אני? כעת אנו מבינים ששאלת משה היא,

מי אתה? משה חוזר ומפרש את שאלתו: ”...וְאָמַרְוּ לִי, מַה שְּׁמוֹ...”. (שם, פסוק יג)

מהי תשובת ה'?

”כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ.”

(פסוק יב)

כלומר, מי שנמצא אתך ומדבר אתך, שמו הוא: ”אֶהְיֶה”.

משה לא מבין את התשובה ופונה מחדש לה' ואומר: אולי לא הצגתי טוב את שאלתי, ולכן אשאל זאת בצורה אחרת. נניח שאני בא, ואומר בדיוק כפי שנאמר לי: "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם" ללא הזדהות בשם. אבל אז ישאלו אותי בני ישראל: מה שמו? מה אגיד להם?

"הֲנֵה אֲנֹכִי בֵּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם, אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם. וְאָמְרוּ לִי, מַה שְּׁמוֹ. מַה אֲמַר אֲלֵהֶם?"

(שם, פסוק יג)

תשובת ה' חוזרת על עצמה, אבל עם פירוש:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, אֱהִי אֲשֶׁר אֱהִי."

(פסוק יד)

כלומר, אני חוזר ואומר את מה שאמרתי קודם: מי שמדבר אתך הוא "אֱהִי". אך אני מוסיף לך פירוש: "אֲשֶׁר אֱהִי". כלומר, אשר אני עתיד להיות... (בניגוד לפירוש הקודם: אהיה מה שאהיה).

מה אני עתיד להיות?... חסר פה משהו, ושוב משה לא מבין. מה פירוש עתיד להיות? הרי הוא, היה הווה ויהיה?

מלבד זאת, נניח שזו תשובת ה' אליו על שאלתו: "מִי אֲנֹכִי"? אך הוא לא קיבל תשובה על שאלתו השנייה. מה הוא יגיד לבני ישראל?

ה' מבחין שמשה רוצה לשאול משהו (זו השאלה הסמויה) והוא מקדים אותו:

"וַיֹּאמֶר, כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אֱהִי שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם."

(שם)

כלומר, את מה שאני אומר לך, כך תאמר בדיוק לבני ישראל: "אֱהִי" הוא שמי. ועדיין משה לא מבין. הרי שוב ישאלו שאלות!

ה' מבחין ברצונו לברר (זו השאלה הסמויה השנייה) והוא מוסיף ומבאר בפרוטרוט:

"וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אֲבֹתְהֶם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם. זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דָּר."

(שם, פסוק טו)

כאן מצווה ה' על משה להזכיר לבני ישראל את שם הויה "ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם". לכאורה קיימת סתירה; לפני כן אמר לו ה' שעליו להשתמש במילים "אֱהִי שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם", וכעת נאמר לו לומר "ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם... שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם"!

אלא שכאן מתגלה הסוד. יש לצרף את שתי התשובות יחד: גם "אֱהִיָּה" "ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם".

כיצד?

ה' אומר למשה: שמי הוא ה'. אך עדיין אינני ה' אלוֹקֵיכֶם. אני ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם. בעתיד אני אהיה ה' אלוֹקֵיכֶם.

מהו המסר העמוק הטמון כאן?

■ ה' אלוֹקֵי יִשְׂרָאֵל

ה' מייחד את שמו רק על מי שמקבל עליו את אלהותו. אברהם יצחק ויעקב קיבלו אותו עליהם לאלוקים באופן מוחלט. לכן הוא נקרא אֱלֹהֵי אברהם, יצחק ויעקב. עם ישראל עדיין לא קיבלו אותו עליהם לאלוקים, לכן הוא עדיין לא נקרא בשם ה' אלוֹקֵי יִשְׂרָאֵל.

ה' מתגלה למשה ומודיע לו: שמי הוא ה'. ואני קיים תמיד, בעבר בהווה ובעתיד. אבל אני עתיד להיות לישראל לאלוקים באמצעותך ועל ידך.

וזהו פירוש "אֱהִיָּה": בעתיד אהיה לכם לאלוקים. אבל זה תלוי בהסכמתכם לקבל אותי עליכם לאלוקים ולעבוד אותי. אני גם נותן לך אות:

"...וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנִי שְׁלַחְתִּיךָ..."

(שם, פסוק יב)

לך! ולא לישראל! לישראל אתן אותות אחרים מִיָּדַי; אבל בעבורך, עליך לדעת שכאשר תצאו ממצרים, תעבדו את האלוקים כאן במקום הזה ועל ההר הזה. אז תיווכח במה שאני אומר לך כעת, שאני עתיד להיות לכם לאלוקים כאשר תסכימו ללכת בדרכי ולקבל את מצוותי:

"...בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם, תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה." (שם)

כלומר, כאשר תעבדון אותי על ההר הזה, אז אהיה לכם לאלוקים.

במעמד הר סיני, פונה ה' בהצעה לבני ישראל:

"וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי וְשִׁמְרֶתֶם אֶת בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סֻגֻּלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת כְּהַנִּיּוֹם וְגוֹי קָדוֹשׁ, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." (שמות יט, ה-ו)

כלומר, אם אתם תשמעו בקולי ותשמרו את בריתי, דהיינו תקבלו אותי עליכם לאלוקים, אני מבטיח לכם שלוש הבטחות.

1. תהיו לי סגולה ואוצר ביחס לשאר העמים.

2. תתעלו לממלכת כוהנים.

3. תתרוממו לעם קדוש ומיוחד.

מה היא תגובת העם?

”וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה.” (שם, פסוק ח)

קבלת ה' לאלוקים על ידי העם, מובילה במישורין להכרזת הדיבור הראשון בעשרת הדיברות:

”אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.” (שמות כ, ב)

עד עכשיו 'אנכי אהיה'. כעת, אחרי שיצאתם מעבדות מצרים וקיבלתם עליכם להיות עבדים לה', אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ.

מה שהיה בעבר: אֲנֹכִי - אֱהִי, התגשם כעת - אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ.

והרי הר סיני הוא המקום הזה, שלמרגלותיו נמצא שיח הסנה הנמוך והקטן. כלומר, הסנה ייהפך לסיני.

■ זֶה שְׁמִי לְעֹלָם

את הדור־שיח בין ה' למשה שנסב סביב בירור שם ה', חותמת הודעה מסכמת:

”...זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דָּר.” (שם, פסוק טו)

על פניו נראה, שהכוונה היא לשם הויה (י-הוה) שהוא שם ה' לעולם, ולשם אדנות (א-דני) שהוא השם שאנו מזכירים בפנינו לדור דור.

אך אם נעמיק נגלה, כי הכוונה היא לצירוף שלושת המילים ”אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם”. כלומר, ייחוד שם ה' על עמו ישראל. שמו הנקרא עלינו, הוא יהיה לעולם. ההודעה הזאת היא הודעה משמעותית ביותר, שתקפה הוא נצחי. פירושו של דבר הוא, שעם ישראל יהיה עם ה' לעולם ועד והוא יהיה אלוקינו לנצח.

על פי זה, פירוש הפסוק יהיה כך:

"זֶה שְׁמִי לְעֵלָם" - אני אכריז: אני ה' אלוקיכם. "וְזֶה זְכָרִי לְדָר דָּר" - אתם תכריזו ותזכירו: אתה ה' אלוקינו.

כל ברכה פותחת במילים "ברוך אתה ה' אלוקינו..." כלומר, הודאה לה' על בחירתו בנו להיות עמו לנצח.

את הסוד הזה מגלה לנו דוד המלך בספר תהילים:

"הֲלֹלוּ יְהוָה הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה' הַלְלוּ עַבְדֵי ה'".
(תהילים קלה, א)

כלומר, אתם עבדי ה' הללו את שם ה'. על מה ההילול?

"כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לֹו יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ".
(שם, פסוק ד)

ההילול הוא על בחירת ה' בעם ישראל להיות עם סגולתו. זאת, חרף העובדה שה' מרומם על העולם ועל כל העולמות כולם, והיה יכול לבחור ישות אחרת לקרוא עליה את שמו.

דוד המלך ממשיך את הפרק:

"ה' שְׁמִךְ לְעוֹלָם ה' זְכָרְךָ לְדָר וְדָר".
(שם, פסוק יג)

כאן מתגלה הסוד. למעשה זהו ציטוט מדברי ה' למשה "זֶה שְׁמִי לְעֵלָם וְזֶה זְכָרִי לְדָר דָּר".

להודעה זו ציפה משה רבנו בכליון עיניים, ועם האוצר הגדול הזה, היקר מכל, הוא בא לגאול את בני ישראל.

